

ב"ק כח.

#1 שו"ע חו"מ שעז"א - מי שהיתה דרך הרבים עוברת בתוך שדהו, נטלה ונתן להם מן הצד, מה שנתן נתן וזכו בו, וזה שנטל לא זכה בו. (מצר שהחזיקו בו רבים ברשות, אסור לקלקלו) (מרדכי דבבא מציעא).

#2 שו"ת מהרי"ט חלק א סימן קי - שאלה בחור אחד היה משרת אצל לאה ושני בניה אתה בבי אחת לימים כעס בנה הגדול עליו וגרשו מהבית ונשבע כלשון הזה אני נשבע בה' שלא תכנס בבית זה לעולם ועוד אמר אחר כך אני נשבע בה' שאם תכנס עוד בבית הזה אפציע את מוחך והנה לאה ובנה אחיו הקטן ממנו רואים כי המשרת טוב לפניהם צאתו ובואו ונאמן רוח ושואלים אם יש התר בשבועות הללו כי עדיין לא נתרצה בנה הגדול לישאל על שבועתו.ומה שנשבע עוד שאם יכנס ישבר את ראשו אף זו אין בה ממש דהוה ליה נשבע להרע לאחר' דתניא מה הטבה רשות אף הרעה רשות אוציא נשבע להרע לאחרים כגון שאכה את פלוני ואפצע את מוחו כדאיתא בפרק שבועות שתיים, ושמה תאמי' הכא בידו הוא למחות לאחרים ולהכותם שלא יכנסו ברשותו דעביד אינש דינא לנפשיה כדאמרינן במוכר פירות גבי מי שהיתה דרך הרבים עוברת בתוך שדהו נטלה ונתנה להם מן הצד מה שנתן נתן ושלו לא הגיעו. ופרכינן בגמרא אמאי שלו לא הגיע ולינקוט פזרא וליתבי דעביד אינש דינא לנפשיה במקום פסידא ופרש"י ז"ל פזרא מקל וליתבי בההוא דרך להכות את כל מי שירצה לעבור מיהו גבי שדה אמרינן הטעם משום דשדה דאית ליה פסידא דמפסדא ארעיה כדאמרינן בעלמא אסור לפנות לשדה ניר וזה שבא לעבור רשע מקרי ולא עושה מעשה עמך הוא ושרי להכותו כדאמרינן בריש פרק הנשרפין דמקשינן הכאה לקללה אבל בחצר ובית שאין לו פסידא מידי...בהא ודאי אף על פי שנכנס שלא ברשות או אפי' שלא ברצונו אסור להכותו, והא דאמרינן בפרק המניח דף כ"ה מנין לנרצע שכלו ימיו ורבו מסרהב בו לצאת וחבל בו ועשה בו חבורה פטור וכ' הא אוקימנא בעבדא גנבא ופרכי' ועד השתא לא גנב והשתא גנב עד האידנא אימתא דרביה עליה השתא ל"ל אימתא דרבי' עליה וה"נ אי חשיד ליה בגזלנותי איכא טעמא דעד האידנא אית ליה אימתא דרביה השתא דידע ברבו כי ברע הוא עמו וסופו להוציאו יגנוב וילך ומיהו אי בחבלה אמרו פטור אבל אסור הוא לכתחילה לחבול וכל שכן מה שאמר שיפצע מוחו דאפילו נכנס שלא ברצונו אסור...

#3 רשימות שיעורים של הגרי"ד זצ"ל

ויתכן שאע"פ שזכותו של בעל השדה להחליף דרך הרבים בדרך אחרת (מאיזה טעם שיהיה, עיי"ש בשט"מ לב"ב וברשב"ם שם) אין מישהו לייצג את הרבים בחליפין אלה אלא ב"ד כי בכהת"כ ב"ד מייצג את דעת הרבים ופועל עבורם. (11) ובכך רק ב"ד או מי שבא מכחם יכול להסכים להחלפת הדרכים. ולכן תלתה הסוגיא את החליפין בדין עאד"ל, כלומר דלמ"ד עאד"ל חשוב בעל השדה כשליח ב"ד ויכול להחליף את הדרכים עבור הרבים. מאידך אליבא דמ"ד לא עביד אינש כו' אין בעל השדה שליח ב"ד ולכן אינו יכול להחליף את הדרכים. וזו היתה קושיית הגמרא: דמדקיי"ל דשלו לא הגיעו הרי שאינו יכול להחליף, וס"ל לתנא דמתני' דלא עביד אינש כו'. אמנם אילו חלו החליפין מדינא, פשיטא שרשאי לנקוט פזרא וליתב, כי אינה אלא מניעת הגנבים מלהכנס לכתחילה לתוך שלו לגונבו, ולכ"ע יש לבעלים זכות למונעם. (12)

גמ'. מה שנתן נתן ושלו לא הגיעו. תימה מנין לגמרא שאם עאד"ל שניקוט פזרא וליתב, כלומר, שיש לו זכות להחליף דרך הרבים בדרך אחרת - הכי נאמר עאד"ל להחליף שדותיו עם השני בעל כרחו, וה"נ החליפין בע"כ של הרבים. יתר על כן, אם יש לו זכות להחליף הדרכים למה תלויה זכות מניעת הרבים בעאד"ל, והרי השאלה של עאד"ל עולה לכאורה רק כשהשני כבר גזל והנגזל רוצה לעשות דין בעצמו בלי ללכת לב"ד, אבל פשוט הוא שהכל מודים שבעלים רשאים למנוע גזלן מלכתחילה מלהכנס לרשותו ולגזול. (10) והנה כאן ימנע את הרבים מלהכנס לרשותו ואם החליפין הם חליפין בדין הוא אליבא דכ"ע שיכול למונעם מלהכנס, ולמה תלתה הגמרא את הסמכות למנוע בדין עאד"ל. ועיי' בשט"מ למס' ב"ב (צט:) בשם הראשונים שהאריכו ליישב קושיות אלו על הסוגיא.

השניה יש כח לב"ד להפקיע את ממון העניים מהפאה הראשונה ולהחזיר את הממון לבעל השדה מאותה שעה והלאה. לפי"ז כך הביאור בגמרא: בשלמא למ"ד עאד"ל חשוב בעל השדה כשליח ב"ד, ובעל השדה שהוא בא מכח ב"ד מפקיע בשעת חלות הפאה השניה את זכות העניים מהפאה הראשונה. אבל למ"ד לא עאד"ל אין ביד הבעל להפקיע את זכות העניים מהפאה הראשונה כי אין לו כח ב"ד ובכך שתי הפאות חלות והעניים זוכים בשתייהן, וא"א לבעל השדה להוציאן מבלי ללכת לב"ד ולבקש מב"ד להוציא את הפאה מרשותם.

גמ'. זה וזה פאה כו' לנקוט פזרא וליתבי. גם גמרא זו קשה להולמה, שהרי לכאורה הוא מונע את העניים מלהיכנס ולמה תלוי בדין עאד"ל. עיי' בתוס' ד"ה אמאי זה וזה פאה. ונראה שבעת חלות הפאה השניה לא אמרי' אגלאי מילתא למפרע שהפאה הראשונה היתה בטעות כי א"כ למה הראשונה פאה לפוטרו ממעשר, אלא הביאור הוא ששתי הפאות חלות אך העניים אינם יכולים לזכות בשתייהן כאחת. אמנם הפקעת זכיית העניים בשתי הפאות כאחת מכאן והלאה תלוי בב"ד. ההלכה היא שבעת חלות הפאה

#4 ויקרא יט: ט - ובקצרכם את קציר ארצכם לא תכלה פאת ש'ך לקצר ולקט קצירך לא תלקט :

#5 ויקרא כג: כב - ובקצרכם את קציר ארצכם לא תכלה פאת ש'ך בקצרך ולקט קצירך לא תלקט לעני ולגר תעזב אתם אני ה' אלקיכם :

#6 משנה מס' פאה א:ד - כלל אמרו בפאה כל שהוא אוכל ונשמר וגידוליו מן הארץ...חייב בפאה

#7 דברים פרק יד:כט - וְבָא הַלֵּוִי כִּי אֵין לוֹ חֶלֶק וְנַחֲלָה עִמָּךְ וְהִגֵּר וְהִיָּתוּם וְהָאֶלְמָנָה אֲשֶׁר בְּשַׁעֲרֵיךָ וְאָכְלוּ וְשָׂבְעוּ לְמַעַן יְבָרְכְךָ ה' אֱלֹהֶיךָ בְּכָל מַעֲשֵׂה יָדְךָ אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה :

שם אמר רבא מאי זה זה פאה לפוטרו מן המעשה, אע"ג דלא קרא שם פאה על הראשון אלא על התנאי, וכשצאו עניים ונטלו ממקום אחר אגלאי מלתא למפרע דהראשון לאו פאה, מ"מ היתה שעה אחת דהיה כח עניים צו שאם היו נוטלים אותו היו זוכים צו כדן, ויש לעי' דהא אמרו גטין מ"ו א' דאם לקטו עכו"ם מתנות עניים בשדה של ישראל חייבין צמעשר כשצאו לדי ישראל דאדעת' דעכו"מ לא אפקרינהו, הלא מ"מ היתה שעה אחת דהיה כח עניי ישראל צהן ואילו היו עניי ישראל מלקטין אותן היו זוכין כדן, ואפשר דאירי דלא היו עניי ישראל מנוין שם ומתחלה היה הדבר עומד לליקוט עכו"מ, וכה"ג פטור ממתנות עניים כדאמר חולין קל"ד ב', ואף אם עזב לשם פאה לא חייל שם פאה עלה.

#8 חזון איש ליקוטים ס' יט דף כח

#9 מס' גיטין מז. - דתנן: הלקט והשכחה והפאה של עובד כוכבים חייבין במעשר - אלא א"כ הפקיר; היכי דמי? אילימא דישראל וליקטינהו עובד כוכבים, אלא א"כ הפקיר, הא מפקרי וקיימי! אלא לאו דעובד כוכבים וליקטינהו ישראל...לעולם דישראל וליקטינהו עובד כוכבים, ודקא אמרת הא מפקרי וקיימי! נהי דמפקרי אדעתא דישראל, אדעתא דעובד כוכבים מי מפקרי.

#10 קובץ שעורים ח"ב - סימן יז - יא) ובהמניח דכ"ח בעל הבית שהניח פאה מצד זה ובאו עניים ונטלו מצד אחר זה וזה פאה ואי אמרת עביד איניש דינא לנפשיה אמאי זו"ז פאה ובתוסי' שם זו"ל דבשלמא אותו שנטלו הוי פאה הואיל דנטלו מדעתו אלא אותו שהניח' סתמא דמילתא היה בדעתו שאם יטלו מצד אחר שיחזור ויזכה בה' מאי זו"ז פאה לפוטרו מן המעשר כדתניא המפקיר את כרמו ולמחר השכים ובצרו פטור מן המעשר ומייתי ראייה דבשביל שחזר וזכה בו לא מיחייב כיון דמתחלה פאה גמורה היתה ונפטרה עכ"ל ודבריהן צ"ע דבמפקיר כרמו על ידי שחזר וזכה בו לא נעקר ההפקר למפרע אלא שזכה בו מכאן ולהבא אבל הכא בפאה שהתנה שאם יטלו מצד אחר שיחזור ויזכה בה ע"כ א"א לומר שיזכה בה מכאן ולהבא דזה אין בידו להתנות כיון דחל עליה שם פאה שעה אחת הוי ממון עניים אלא צ"ל שתנאו היה שתבטל הפאה למפרע וא"כ אמאי פטורה ממעשר הא אגלאי מילתא למפרע שלא נפטרה מעולם. (ג) נראה מוכח מזה דהא דפאה פטורה ממעשר מקרא דאין לו חלק ונחלה עמך אין הדבר תלוי בחלות דין פאה אלא במה שבפועל ידך וידו שוין וכיון דקודם שנטלו מצד אחר היה בידם לזכות בפאה הראשונה ושלא ליטול מצד אחר ואז היה ידך וידו שוין אם כן אף שאח"כ נעקר דין פאה למפרע מ"מ המציאות אינה נעקרת למפרע אלא מכאן ולהבא...

#11 מדרש תנאים לדברים פרק יד פסוק כז

ד"א כי אין לו חלק ונחלה עמך ממה שיש לך ואין לו תן לו יצא הפקר שידך וידו שוין בו מיכן אמי ההפקר פטור מן התרומה ומן המעשרות:

#12 רמב"ם הל' מתנות עניים ב:יג - בעל הבית שנתן פאה לעניים ואמרו לו תן לנו מצד זה ונתן להם מצד אחר זו וזו פאה, וכן בעל השדה שהפריש פאה ואמר הרי זו פאה וגם זו או שאמר הרי זו פאה וזו הרי שתיהן פאה.

#13 נחלת דוד מס' בבא קמא כח. - שם בגמ' אמר רבא מאי זה זה פאה לפוטרו מן המעשר. הרמב"ם בפ"ב מהל' מתנות עניים הל' י"ג פסק כסתמא דברייתא דזה וזה פאה ולא כתב להא דרבא והוא תמוה טובא, ומהתימא שלא הרגישו בזה שום אחד מנושאי כליו ולא נשאו ונתנו בזה כלום, וצע"ג.

#14 רדב"ז שם - בעה"ב שנתן פאה לעניים וכו'. תוספתא היא פ"ב ופירושה נתן להם פאה ואמרו לו לא נתן לנו מזה אלא מזה הצד ונתן להם הרי זה צריך ליתן להם את שתיהן כיון שקרא להם שם פאה וה"ה נמי אם נתן להם ואמרו לו תן לנו מזה הצד ונתן להם גם מהצד אשר שאלו הוי פאה דאפי' רצה ליתן להם רוב הקציר בתורת פאה הרי היא כדכתיבנא לעיל:

וכן בעל השדה שהפריש פאה וכו'. וטעמא דפאה הרי היא כהקדש לעניים ותופס את אחרת אפי' עד מאה:

#15 תוספתא מס' פאה ב:ו - בעל הבית שנתן פאה לעניים או' לו תן לנו מצד זה ונתן להם זו וזו הרי זו פאה